

KARAMAN'DAKİ KLASİK DEVİR OSMANLI CAMİLERİ

Mustafa DENKTAŞ

III. ve IX. asırlarda Arap orduları tarafından kısa süreli olarak işgal edilmiş olan Karaman (Lârende) şehri Anadolu'nun Selçuklu Türkleri tarafından fethini müteakip Dânişmendîler'in eline geçmiştir. 1165 tarihinde şehir kesin olarak Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan tarafından Anadolu Selçuklu Devleti'ne dahil edilmiştir.¹ Anadolu Selçuklu Devletinin uç beyliklerinden sayılan Karamanoğulları, 1256 tarihinde Karaman şehrini ellerine geçirerek kendilerine başkent yapmışlardır. 1483 tarihinde, kesin olarak Osmanlı hakimiyetine girip, bir eyâlet haline gelmesine kadar şehir Karamanoğullarının elinde kalmıştır.²

Selçuklu ve Karamanoğulları döneminden kalma pek çok yapı bulunan Karaman'da Osmanlı döneminde de **Yeni Minareli** (1520), **Pir Ahmed Efendi** (XVI. yüzyılın ortaları), **Nuh Paşa** (1596) ve **Aktekke** (XVI. yüzyılın sonları) camileri inşa edilmiştir. Osmanlı döneminde inşa edilen eserler arasında özellikle tek mekanlı, kubbeli camilerin özel bir yeri vardır. Bu çalışmada gayemiz, Karaman'a göre abidevi ölçekli bu camileri tanıtmak olacaktır.

I- YENİ MİNARELİ CAMİİ

Külhan Mahallesi, Yeni Minare Caddesi üzerinde bulunan cami, kubbeli bir harım ile kuzey tarafında orijinalinde muhtemelen üç kubbeli fakat günümüzde düz çatı ile örtülmüş son cemaat mahallinden müteşekkildir (Plan 1, Res.1). Minare batı cephesinin ortasında yer almaktadır. Evliya Çelebi; Yeni Minareli Cami'den Yeni Cami olarak bahsetmekte olup, minaresinin bulunmadığını da belirtmektedir.³

I.Hakkı Konyalı, caminin M. 1522 tarihinde Cambazzâde Kadı Abdurrahman Efendi tarafından

yaptırıldığını söylemektedir.⁴ Tamamen kesme taştan inşa edilen eserin kitabesi günümüzde mevcut değildir.

Avluya doğu ve batı cephelerinde son cemaat mahalline bitişik olarak açılan iki kapıdan girilmektedir. Avlunun güney ve batı bölümleri hazire olarak düzenlenmiş, eskiden varlığı bilinen kuzey yöndeki medrese ise 1930'lu yıllarda tamamen yıkılarak, yerine bugünkü çirkin binalar yapılmıştır.⁵ Caminin minaresi ile son cemaat mahalli bir dep-

1. Temizsoy, İlhan-M.Vehbi Uysal, **Karaman**, Konya, 1987.
2. Karamanoğulları ve Osmanlı ile münâsebetleri hakkında geniş bilgi için bkz. İbn-i Bibi, **Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi** (Farsça Muhtasar Selçuk-nâme Tercümesi), Çev:M.Nuri Gençosman, Ankara 1941; Aksarayî (Kerimüddin Mahmud), **Selçuklu Devletleri Tarihi** (Müsâ-meretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr), Tercüme: M.Nuri Gençosman, Ankara 1943; Şikârî, **Karamanoğulları Tarihi**, Tercüme: M.Mesud Koman, Konya, 1946; **Aşıkpaşazâde Tarihi**, Tercüme: Atsız, (M.E.B. yayınları tarihsiz); Mehmed Neşri-Tekindag, M. C. Şehabettin, "Son Osmanlı Karaman Münâsebetleri Hakkında Araştırmalar", I.Ü. E.F. Tarih Dergisi, Mart 1962, C.XIII, S.XVII-XVIII, s.43-76; Tekindag, M.C. Şehabettin, "Karamanlılar" **İslam Ansiklopedisi**, C.VI, İstanbul, 1967, s.316-329; **Neşri Tarihi**, Hazırlayan: M.Altay Köymen, Ankara, 1983, C.I-II; Ünal Tahsin, **Karamanoğulları Tarihi**, Konya, 1986.
3. Evliya Çelebi, **Seyahatnâme**, C.IX, İstanbul, 1935, s. 313-314.
4. Konyalı, I.Hakkı, **Abideleri ve Kitabeleri ile Karaman Tarihi**, İstanbul, 1967, s.364; Kendisi ile 18.4.1991 tarihinde görüşüğüm araştırmacı-yazar D. Ali Gülcan Bey, Camii'nin vakfiyesinin Tahsin Ünal'da olduğunu söylemiştir. Fakat Tahsin Ünal'ın vefatından sonra adı geçen vakfiye arşivinde bulunamamıştır.
5. Konyalı, I.Hakkı, a.g.e., s. 363; D.Ali Gülcan Bey de medresenin 1915-1920 yıllarında sağlam olduğunu, 1930'lu yıllarda şahıslar tarafından alınan medresenin yıkılarak tamamen ortadan kaldırıldığını ifade etmiştir.

rem esnasında yıkılmış, daha sonra bilinmeyen bir tarihte minaresi ve son cemaat mahalli yenilenmiştir. Bu sebeple cami Yeni Minare Camii olarak adlandırılmıştır.

Harimi örten kubbe kesme taştan yapılmış olup, sekizgen bir kasnağa oturmaktadır.

Caminin doğu ve batı cephesinde üçer adet pencere bulunmaktadır. Her iki cephede bulunan ikiye adet dikdörtgen alt pencere basit silmeler içerisinde yer almakta ve üzerlerinde sağır sivri kemerler bulunmaktadır. Bu pencerelerin üzerleri kesme taş söveli ve lokma demir parmaklıklardır. Üst kısımda basit bir silme içerisinde bulunan pencereler sivri kemerli ve alçı şebekelidir. Caminin güney cephesinde de aşağıda iki, yukarıda üç olmak üzere toplam beş pencere bulunmaktadır. Öteki cephelerde olduğu gibi bu cephede bulunan pencerelerin hepsi silmeli çerçeveler içerisinde. Üst kısımdaki pencereler alçı şebekeli ve sivri kemerlidir. Alt kısımdaki dikdörtgen pencereler, taş söveli ve demir parmaklıklardır. Üzerlerinde ise sağır sivri kemerler görülmektedir. Yapının güneybatı köşesinin alt kısmı, bu cepheden geçen yolun daralmasından dolayı profilili olarak pahlanmıştır.

Batı cephenin kuzeyine kaydırılan minare, zeminden beden duvarının yüksekliğine yakın bir yere kadar kare bir kaide üzerinde yükselmekte, kapısı ise harime açılmaktadır. Kaide üst taraftan 00,2-00,3 m. taşıntı yapan profilili iki sıra silme ile sınırlandırılmış, bunun üzerine papuç kısmı oturtulmuştur. Yukarıya doğru incelen ve ters-düz olarak yan yana sıralanan üçgenlerin oluşturduğu bu bölüm üstte plastik bir taş bilezikle sınırlandırılmış, bunun üzerine de poligonal gövde oturtulmuştur. Yüksek tutulan poligonal gövdenin kenarlarına yer yer küçük mazgal pencereler açılmış, ortasına yakın bir yere de süs kuşağı yerleştirilmiştir (Res. 2). Altan ve üstten birer silme bilezikle kuşatılan, takriben 0,50-0,60 m. yüksekliğindeki bu kuşağın içerisi her kenara bir adet gelecek şekilde dekoratif kemerciklerle süslenmiştir. Şerefenin yaklaşık olarak 0,50-0,60 m. kadar aşağısında da silme bir bilezik yer almaktadır. Poligonal gövdenin üzerindeki şerefe çok zengin taş işçiliği ile dikkati çekmektedir. Özellikle şerefe altındaki mukarnaslar ve aşağısındaki püsküller çok dekoratiftir. Şerefenin alt kısımları püsküllerle dekore edilmiş olup şerefe korkulukları şebekeli olarak yapılmıştır. Minarenin petek kısmının üst noktasına sekiz adet sivri kemerli küçük pencere açılmıştır. Petek kısmının üzerinde yer alan külah kısmı kurşunla kaplanmış, tepesine alem ve paratoner yerleştirilmiştir.

Son cemaat mahalli kuzey yönde kesme taştan örülmüş iki ayak ile, yanlarda duvara bitleştirilmiş yarım silindirik sütunlar tarafından taşınmaktadır. Duvara bitişik yarım silindirik sütunların başlıkları mukarnaslarla süslenmiştir. Ayaklar birbirlerine sivri kemerlerle bağlanmıştır. Son cemaat mahalli harimden daha geniş tutulmuştur. Son cema-

at mahallinin batı cephesindeki çıkıntı, minarenin bu cephenin güneyinde yer almasından dolayı doğu cephesinden daha fazladır. Son cemaat mahalli yanlarda ince bir duvarla kapatılmış olup bu cephelerdeki Bursa kemerli nişler içerisine dikdörtgen pencereler açılmıştır. Ayrıca bu mahallin güneyinde harimden çıkıntı yapan uzantılara dikdörtgen birer pencere daha açılmıştır. Harime girişi sağlayan portalin doğu ve batı tarafında da dikdörtgen birer pencere yer alır. Bu pencerelerin arasında basit silmelerle çerçevelenmiş mihrabiyeler dikkati çekmektedir. 0,38 m. derinliğindeki 6 köşeli bu nişlerin kavsara kısımları 7 sıra mukarnasla doldurulmuştur.

Caminin portalı cepheden dışarı doğru 0,30 m. çıkıntı yapmaktadır (Res. 3). Portal nişi 0,52 m. derinliğindedir. Portalin kavsara kısmı 7 sıra mukarnasla dekore edilmiştir. Kavsaranın hemen altındaki dikdörtgen boşlukta olması gereken orijinal kitabenin yerine yakın bir tarihte mermerden yapılmış dikdörtgen bir pano konulmuştur. Bu panonun altında basık kemerli kapı açıklığı bulunmaktadır. Kapının basık kemeri siyah ve beyaz mermerden dönüşümlü olarak örülmüştür.

Harime açılan iki kanatlı ahşap cümle kapısından sonra ikinci bir kapı ile harime girilmektedir. Harim içten içe 8,65x8,90 m. ölçüsünde kareye yakın bir plana sahiptir. 0,90 m. kalınlığındaki beden duvarlarının üzerine oturan kubbeye geçiş köşelerdeki pendentiflerle sağlanmıştır. Duvarlardaki kubbenin yükü kemerlere aktarıldığı için duvarlara orta ebatlı pencereler açma imkanı bulunmuştur.

Harimi aydınlatan dikdörtgen alt pencerelerin yanları şevli olarak yapılmıştır.

Mihrap, güney duvarının ortasına yerleştirilmiş olup cepheden 0,23 m. çıkıntı yapmaktadır. Sade olan mihrabın taç kısmında bu çıkıntı artmaktadır. Kesme taştan yapılan mihrabın kavsara kısmı 7 sıra mukarnalıdır. En alt sıradaki mukarnas dizisi üzerinde stilize, iki adet açılmış çiçek motifi dikkati çekmektedir.

Caminin kesme taştan minberi, harimin güneybatı köşesinde duvara bitişik olarak yapılmıştır. Yan yüzlerinde yer alan sathi kabartmalı üçgen alınlıklar ve korkuluk kısımları sadedir. Süpürgeliğin yukarısında dikdörtgen çerçeveler içerisinde dört adet dilimli kemerli niş sırası bulunmaktadır. Kapısının üzerindeki taç kısmı mukarnaslarla tezyin edilmiştir. Şerefenin taht kısmı önde ve arkada bulunan ikiye adet sütun üzerine oturmaktadır. Sütun başlıkları baklava motifleri ile dekore edilmiştir. Kare bir plan üzerine oturan taht köşkünün yukarısı sekizgen bir kasnağın taşıdığı pramidial bir külahla örtülmüştür. Tepesine de bir alem yerleştirilmiştir. Tahtın altında basık kemerli geçit kısmı yer alır. Bu geçit kısmının üzerindeki kare panonun üzerinde şemseye benzeyen bir delik görülmektedir.

Caminin kadınlar mahfiline ve minaresine harimin kuzeybatı köşesinde yer alan basık kemerli bir kapıdan çıkılmaktadır. Mahfil güney yönde bağımsız iki ahşap sütun, doğu, batı ve kuzey yönünde de duvarlara oturmaktadır (Res. 4). Ahşap mahfilin tavanının tümü, geometrik şekiller oluşturacak biçimde çıtalarla taksim edilerek kırmızı ve siyah renklerle boyanmıştır. Fakat günümüze sadece ortadaki bölümün bir kısmı orijinal haliyle gelebilmiştir (Res. 5).

Harimin güneydoğu köşesinde kesme taştan yapılmış vaiz kürsüsü bulunmaktadır. Kürsünün yanları altıgen ve yıldız biçimindeki motiflerle süslenmiştir.

Yeni Minareli Camii'nin portalinde kitabelik bulunmasına rağmen kitabesi günümüze ulaşamamıştır. D. Ali Gülcan'ın Tahsin Ünal'da olduğunu ifade ettiği vakfiye de, Tahsin Ünal'ın ölümünden sonra arşivinde bulunamamıştır.⁶ Ayrıca bir deprem esnasında caminin minaresinin ve son cemaat mahallinin tamamen yıkılması ve caminin onarım görmüş olması da eserin kesin olarak tarihlenmesini güçleştirmektedir. Öte yandan, İ. Hakkı Konyalı'nın caminin banisi olarak bahsettiği Cambaz Kadı Abdurrahman Efendi'nin tarihi kimliği de tam olarak aydınlanmamıştır. Fakat Karaman'da XVI. yüzyıla tarihlendirilen diğer eserlerle olan mimari benzerliği ve zayıf da olsa tarihi rivayetler nedeniyle bu cami, büyük bir ihtimalle XVI. yüzyılın başlarında inşa edilmiş olabileceği ileri sürülebilir.

II. BOYALI KADI (PİR AHMED EFENDİ) CAMİİ

Pir Ahmet Efendi Camii, iç kalenin güneydoğusunda yer alan Pazar Kapısı'nın batısına inşa edilmiştir (Plan 2, Res. 6). Pir Ahmet Efendi Camii, Klasik Devir Osmanlı Mimarisi üslubunda mahalli bir örnektir. Kubbeli kübik bir harim ile bunun kuzey tarafında üç bölümlü bir son cemaat mahallinden oluşan mabedin batı tarafında da minaresi yer almaktadır. Camiye halk arasında Hisar, Kale, Yılanlı, Boyalı Kadı ve Pir Ahmed Efendi Camii gibi değişik isimler verilmiştir.

Cami, İ. Hakkı Konyalı'nın geniş olarak bahsettiği vakfiyesine göre⁷ M. 1547 yılında inşa edilmiştir. Ve "Boyalı Kadı" namı ile maruf Pir Ahmet Efendi, yapının banisidir.⁸ Eserin orijinal kitabesi günümüzde mevcut değildir. Yalnız portalin sol kenarında Evliya Çelebi'nin Karaman'ı ziyaretinden 23 sene sonra bir seveni tarafından yazılmış olan yazıda.

سياح عالم اوليا روحیچون

فاتحة سنة ١٠٨٢

"Seyyâh-ı âlem Evliyâ rûhiçün Jâtiha sene 1082" ibaresi bulunmaktadır.

Bu ibarenin altında da,

من اكرم علما اكرمه الله تعالى

Okunuşu: Men ekreme âlimen ekreme-hü'llâhü te'âlâ

Türkçesi: "Kim bir âlime ikram ederse Allah-ü Teâlâ da ona ikram eder" yazısı dikkati çekmektedir.

Son cemaat mahallinin batı cephesinde yer alan pencerenin dış sağır kemeri üzerindeki başka bir kitabe de,

بحمد الله تعميرينه سبب اهل حصار
فهميا ديدني تاريخ افغان

Okunuşu: Bihamdi'llâh ta'mirine sebeb ehl-i hisâr fehmiyâ didi târih-i efgân.

Fehmi adında bir şahsın yazdığı kitabenin son satırındaki "efgân" kelimesi Ebced hesabına dönüştürüldüğü zaman, caminin H. 1082/M. 1671 tarihinde Hisar Mahallelileri tarafından tamir ettirildiği ortaya çıkmaktadır.⁹

Harimi örten kubbe sekizgen bir tanbur üzerine oturmaktadır. Kubbe tamamen kesme taşla kaplanmış olup tepesine bir alem yerleştirilmiştir. Evliya Çelebi, Pir Ahmed Efendi Camisi'nin kubbesinin kiremitle kaplı olduğunu ve minaresinin yarım olduğunu söylemektedir.¹⁰ Kubbeyi taşıyan tanburun köşelere isabet eden yüzleri ikişer adet küçük payandayla (Plastır şeklinde) desteklenmiştir. Kubbenin oturduğu tanburun üst etekleri ile köşelere isabet eden yüzlerin alt etekleri profilili silmelerle tezyin edilmiştir.

Caminin doğu ve batı cephelerinin üst kısmında ikişer adet, güney cephede ise üst kısımda bir adet pencere bulunmaktadır. Harimin içerisinde bulunan üst pencereler, içeriden sivri kemerli nişler içerisine alınmış olup dışarıda dikdörtgen çerçevelerle sınırlandırılmıştır. Caminin güney ve batı cephelerinin alt kısmında ikişer adet pencere bulunmaktadır. Bu pencereler de içeride yuvarlak kemerli nişler içerisine alınmış, dışarıda dikdörtgen biçimde sınırlandırılmıştır. Doğu cephenin alt kısmında pencere bulunmayıp sağırdır. Bütün alt ve üst pencereler basit silmeler içerisinde yer almakta olup üzerlerinde sağır sivri kemerler bulunmaktadır. Yine bütün pencereler kesme taş söveli ve demir parmaklıklıdır.

Minarenin kare kaidesinin üzeri üç yönde dikdörtgen panolara bölünerek, üzerleri değişik ölçülerdeki silmelerle hareketlendirilmiştir. Kaidenin üst kısmında da iki sıra silme görülmektedir.¹¹ Pa-

6. Geniş bilgi için bkz. 4 nolu dipnot.

7. Konyalı, İ. Hakkı, a.g.e., s. 269.

8. Camii yapan Pir Ahmet Efendi, Fatih Sultan Mehmet döneminde kardeşleri ile birlikte Karamanoğullarına beylik yapan Pir Ahmet Bey'le karıştırılmamalıdır. Bkz. Aslanoglu, İ. Ahmet, "Karaman Pir Ahmet (Kale) Camii Hakkında", II. Vakıf Haftası 3-9 Aralık 1984, V.G.M. Yayınları, Ankara, 1985, S. II, s. 72-83.

9. Konyalı, İ. Hakkı, a.g.e., s. 263-265.

10. Evliya Çelebi, Seyahatname, C. IX, s. 313.

11. Arslanoglu, İ. Ahmet, a.g.e., s. 72-83

puç kısmında üçgenlerin ters ve düz olarak yerleştirilmesiyle gövdeye geçilmektedir. Gövde başlangıcında profilli bir bilezik bulunmaktadır. Bu silme bileziğin üzerinde minarenin orijinal gövdesinin 50 cm. kadar olan kısmı görülmektedir.¹² Evliya Çelebi Pir Ahmed Efendi Camii'nin minaresinin yarım olduğunu söylemektedir. Bu kısmın üzeri ise 1991 yılında yapılan restorasyonda tamamlanmıştır.

Son cemaat mahalli yanlarda harimin uzantısı olan duvarlarla sınırlandırılmış olup, doğu ve batı köşelerdeki kubbelerle pandantifler yardımıyla geçilmektedir. Son cemaat mahallinin orta bölümü ise yarı kubbe yarı tekne tonozla örtülmüş olup yanlardaki kubbeli bölümlerden daha yüksek tutulmuştur. Son cemaat mahalli üst örtüsü kuzeyde yekpare iki sütuna, doğu, batı ve güney yönde kemerler yardımıyla duvarlara taşınmıştır. Doğudaki sütunun kaidesi 1985 yılında yapılan restorasyon çalışmasında betondan dökülmüş, sütun başlığının eksik olan kısmı da çimento ile tamamlanmıştır. Batıdaki sütun sekizgen bir kaide üzerine oturmakta olup, sütun başlığı mukarnaslıdır (Res. 7). Son cemaat mahallini sınırlandıran doğudaki duvara pencere açılmamış, batıdaki yuvarlak kemerli niş içerisine ise dikdörtgen bir pencere açılmıştır. Son cemaat mahalli saçak etekleri dışı doğru çıkıntı yapan profilli silmelerle hareketlendirilmiştir. Son cemaat mahallinde, cümle kapısının doğusunda ve batısında görülen dikdörtgen pencerelerin üzerleri mukarnaslı olarak yapılmıştır. Pir Ahmet Efendi Camii'nin mukarnas dilimleri, Klasik Devir Osmanlı özelliği taşıdığından, bunların orijinal olduğu anlaşılmaktadır. Ancak zeminin dolarak yükselmesi yüzünden bu pencerelerin, muhtemelen XVIII. yüzyıldaki bir onarım ve tadilat esnasında yukarıya kaydırıldığı anlaşılmaktadır.¹³

Caminin cümle kapısı cepheden öne doğru çıkıntı yapmaktadır. Dikdörtgen profilli silmeler içerisine alınmış sivri kemerli portalin sağır kemerinin altında ikinci bir profilli silme dolaşmaktadır. İkinci silmenin altında, dikdörtgen bir panonun içerisine mavi zemin üzerine beyazla kalem işi bir Ayet-i Kerime yazılmıştır. Bunun altında ise harime girişi sağlayan basık kemerli kapı açıklığı bulunmaktadır (Res. 8). Basık kemer lambalı zıvanalı geçmeli olarak yeşil ve beyaz mermerden dönüşümlü olarak örülmüştür. Kapı kanatları ve kapının üzerinde bulunan pencere açıklığı muhdestir. Caminin cümle kapısı da tıpkı pencereler gibi yükseltildiği ve bunun için üstteki kapı kemeri ve çerçeve elemanları söküldükten sonra, söveler ve çerçeve profillerine yeni parçalar eklenmek suretiyle eski kompozisyonun tamamlandığı belli olmaktadır.¹⁴

Portalden sonra ikinci bir kapı ile harime girilmektedir. Kubbe köşelerde dilimli tomplar üzerine oturmaktadır (Res. 9). Harimi örten kubbenin etekleri üçgen dilimlerden oluşan plastik süs kuşağı ile dekore edilmiştir. Harim içten içe 10,10x10,30 m. ölçülerindedir. Alt kısımda hari-

mi aydınlatan pencerelerin yanları ile alt kısımları şevli olarak yapılmıştır. Harimin doğu duvarında da iki adet kapaklı dolap bulunmaktadır. Caminin harim kısmı 0,50-0,60 m. kadar dolmuştur. Harimin içerisinin dolmasını mihrab ve minberin alt kısımlarındaki izlerden anlamaktayız. Yapılan son restorasyon çalışmasında harime dolan moloz temizlenerek gerçek zemin kotu bulunmuştur.

Caminin tamamen kesme taştan yapılan mihrabı beden duvarlarından 0,32 m. çıkıntı yapmaktadır (Res. 10). Sade olan mihrab silmelerle çerçeve içerisine alınmıştır. Mihrab nişi 0,52 m. derinliğinde olup kavsara kısmı 7 sıra mukarnasla doldurulmuş ve üzeri yakın bir tarihte boyanmıştır. Mihrap nişinin alt köşeleri sade sütuncelerle sınırlandırılmıştır. Mihrabın sağ ve sol üst köşelerinde birer adet kabara dikkati çeker.

Caminin merdiven şeklindeki minberi kesme taştan yapılmış olup korkuluksuz ve köşksüzdür. Bu haliyle minber bir özellik arzeder. Minberin üzerine sonradan ahşap bir korkuluk yerleştirilmiştir (Res. 11).

Harimin kuzeyindeki mahfil ahşap direkler üzerine oturtulmuş olup yakın bir tarihte yapılmıştır. Caminin vaiz kürsüsü de sonradan konulmuştur.

Harimin kuzeybatı duvarı üzerindeki basık kemerli bir kapıdan 1,50 m. derinliğindeki bir geçide, bu geçitten de minareye çıkılmaktadır.

M.1547 tarihli vakfiyede caminin kesin olarak bânisi belirtilmiştir. İnşa edildikten sonra muhtemelen bir deprem esnasında, caminin harim ve son cemaat mahallinin kubbelerinin çökmesi, minaresinin yıkılması yüzünden, XVII. yüzyılda tamir edilmiştir. Caminin daha sonra XVIII ve XIX. yüzyıllarda muhtelif tamirata ve tadilata tabi tutulduğu da onarım kitabelerinden anlaşılmaktadır.¹⁵ Yıkılan kargir kubbenin yerine yapılmış bulunan ahşap tavanlı çatının 1983 yılında çökmesi üzerine Vakıflar Genel Müdürlüğü Pir Ahmed Efendi Camii'nin restorasyonuna karar vermiştir. 1985 yılında başlanan restorasyon çalışmaları 1986 yılında tamamlanmıştır. Minarenin restorasyonuna 1991 yılında başlanarak aynı yıl tamamlanmıştır.

III-NUH PAŞA CAMİİ

Koçak Dede Mahallesi'nde bulunan Nuh Paşa Camii'nin banisi Karaman'ın tanınmış ailelerinden olup Anadolu'nun bir çok şehrinde değişik görevlerde bulunmuş ve vezirlik görevine kadar yükselmiş Nuh Paşa'dır.¹⁶ (Plan 3, Res.12).

12. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, s. 313.

13. Önge, Yılmaz, *Karaman Pir Ahmed*....., s.106.

14. Önge, Yılmaz, *Karaman Pir Ahmed*....., s.107.

15. Önge, Yılmaz, "Pir Ahmed Efendi Camii'nin Restorasyonu", *S.Ü. Müh.-Mim.Fak.Der.*, Konya, 1986, S.1, s.104.

16. Gülcan, D.Ali, *Geçmiş Yüzyılda Karaman Büyükleri ve Şairleri*, Tarihsiz, s.141-142.

Cami; harim, revak ve avludan ibarettir. Caminin avlusuna kuzey yönde yer alan basık kemerli bir kapıdan girilmektedir. Kubbeli bir harim ile bunun kuzey tarafında üç bölümlü bir son cemaat mahallinden oluşan caminin, doğu cephesinde de tek şerefeli minaresi yer almaktadır.

Portalın üzerindeki kitabeye göre camii H. 1005/M. 1596 yılında inşa edilmiştir.¹⁷ Yapılışı ile aynı tarihli caminin vakfiyesi hakkında İ.Hakkı Konyalı'nın Karaman Tarihi¹⁸ adlı eserinde geniş bilgi bulunmaktadır. Evliya Çelebi de Nuh Paşa Camii hakkında şu bilgileri vermektedir. "Nuh Paşa Camii gayet sanatlı ve nakışlı kargir yapı, kubbeli bir camiidir. Kubbesi kurşunla örtülüdür. Bunun mezzun minaresi gibi minare hiçbir şehirde yoktur. Havlusunda fıskiyesi ve şadırvanı selsebil gibi bol su akutub cemaat abdestlerini tazeleyip Cenâb-ı Hakk'a yaklaşırlar, aydınlık ve ferah bir camiidir. Bu şehirde bundan başka Kurşunlu Camii yoktur."¹⁹

Kubbe sekizgen bir kasnağın üzerine oturtularak, köşelerde ağırlık kuleleri ile desteklenmiştir. Ağırlık kuleleri 7 köşeli olup üzerleri çok küçük kubbeyle örtülmüştür. Kubbenin üzerinin tamamı kesme taşla kaplanmıştır.²⁰

Caminin doğu, batı ve güney cephelerinde toplam 21 adet pencere açıklığı bulunmaktadır (Res.13). Bütün cephelerde (kuzey cephe hariç) üstte sivri kemerli iki, bunun altında sivri kemerli üç, en alt kısımda da dikdörtgen taş söveli ikiye pencere yer almaktadır. Üst kısımda görülen sivri kemerli pencereler basit silmeler içerisine alınmış olup alçı şebekelidir. En alt sırada bulunan dikdörtgen pencereler tokma demir parmaklıkları ve üzerleri sağır kemerlidir. Sağır kemerlerin üzeri kırmızı ve bej rengindeki taşlardan sıralı olarak örülmüştür. Harimin içerisindeki dikdörtgen alt pencerelerin sivri kemerli alınlıklarında siyah zemin üzerine altın yazdızı ile Celi sülüs hatla bazı ayetler yazılmıştır.

Caminin tek şerefeli minaresi doğu cephenin kuzeyine kaydırılmıştır. Minare kare bir kaide üzerine inşa edilmiştir. Son cemaat mahallinin güneydoğusunda yer alan basık kemerli kapıdan 108 basamaklı merdivenle minarenin şerefesine ulaşılmaktadır. Minarenin kaide kısmı cepheden hafif çıkıntı yapmakta, papuç kısmında üçgenlerin ters ve düz olarak yerleştirilmesi ile onaltıgen gövdeye geçilmektedir. Gövde ile papuç kısmı arasında plastik taş bir bilezik görülmektedir. Poligonal gövdenin üst kısmında (şerefenin yaklaşık bir metre altında) ikinci plastik bir bilezik daha dikkati çekmektedir. Şerefe altı stalaktitli ve şerefe korkulukları şebekelidir. Minarenin petek kısmı da poligonaldir. Poligonal peteğin üst kısmının her kenarına sağır sivri kemerli nişler açılmıştır. Yaşlıların anlattığına göre bu nişlerin içleri bakır ile dolu imiş. Günümüze bakır ile dolu nişlerin sadece dört adedi gelebilmiştir. Kûlah kısmı da pramidal olup üzeri kurşunla kaplanmış, tepesine de bir alem yerleştirilmiştir.

Son cemaat mahalli harimden daha geniş tutulmuş, yanlarda sağır duvarlarla sınırlandırılmıştır. Harimin kuzeyinde iki dikdörtgen ayakla dışarıya açılan son cemaat mahallinin üzeri üç kubbe ile örtülmüştür. Orta kısımda yer alan kubbenin eteği mukarnaslı bir silme ile süslenmiştir. Kubbelere geçiş pendentiflerle sağlanmıştır. Son cemaat mahalli kubbeleri doğu, batı ve güneyde duvarlara kuzey yönde ise ortada yer alan kesme taş ayaklar ile desteklenen sivri kemerler üzerine oturmuştur. Kemerler arasına ahşap gergiler atılmıştır. Son cemaat mahallinin batısında bulunan ayağın başlığı baklava motifleri ile tezyin edilmiş, doğudaki ayağın başlığının üzeri ise sade olarak bırakılmıştır. Bu bölümde yan sahnelerdeki sekiler orta bölümden 55 cm. yüksek tutulmuştur.

Caminin cümle kapısı cepheden 22 cm. çıkıntı yapmaktadır. Portal profilili bir çerçeve içerisinde biri yüksek merkezli, diğeri basık iki kemer ihtiva etmektedir (Res. 14). Kapı kemerinin üzerinde yer alan iki kademeli kitabenin üst levhasında aynı zamanda inşa tarihi de kaydedilmek suretiyle girizgah yapılmıştır.²¹

- قال الله تبارك و تعالی في كتابه المبين

- في تاريخ سنة ١٠٠٥

Okunuşu: Kâle'llâhü tebâreke ve te'âlâ kitâbihi'l-mübîn, fî târih-i sene /1005/1596

Türkçesi: Allah teâlâ kitabında buyurdu ki sene 1005.

Alt kısma ise selam ifadesi ihtiva eden meâldeki bir ayeti kerime konulmuştur.

- سلام عليكم طبتم فادخلوها خالدين

Okunuşu: Selâmün'aleyküm tıbtüm fe'dhulühâ hâlidin.

Türkçesi: Size selâm olsun, ebedî cennetlere girin.

Bu dikdörtgen kitabenin altında da harime girişi sağlayan basık kemerli kapı açıklığı bulunmaktadır. Basık kemerin kilit taşı kırmızı mermerden, yanlarda ise siyah ve beyaz mermerden sıralı olarak örülmüştür. Portalın sağında ve solunda birer adet dikdörtgen pencere görülmektedir. Bu pence-

17. Arslanoglu, İ. Ahmet-Erdoğan, Yusuf, "Nuh Paşa Camii", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, S. VI, Ankara, 1987, s. 59.

18. Konyalı, İ.Hakkı, a.g.e., s. 339-341.

19. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C.IX, s. 313-315.

20. Evliya Çelebi, Nuh Paşa Camii'nden başka üzeri kurşunla örtülü başka bir cami olmadığını söylemektedir. Bkz. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C.IX, s.313. Günümüze kubbe tamamen kesme taşla kaplıdır. Kanaatimize göre caminin kubbesi bir onarım geçirmiş ve üzerini örten kurşun kaldırılarak üzeri kesme taşla kaplanmış olmalıdır.

21. Aslanoglu, İ., a.g.m., s. 59.

relerin üzerlerinde bulunan sağır kemerlerin içerisi dik ve çapraz eksenlerde ışınsal olarak simetri esasına göre düzenlenmiş ve rûmilerin ağırlıkta olduğu palmet ve spiralli bir bitkisel süsleme programına sahiptirler. Bu pencereler taş söveli ve lokma demir parmaklıklardır. Bu pencerelerin dış yanlarında basit silmeler içerisinde mihrabiyeler görülmektedir. 0,45 m. derinliğindeki 6 köşeli bu nişlerin kavsara kısımları mukarnaslarla doldurulmuştur.

Caminin harimine basık kemerli bir kapıdan girilmektedir. Harım içten içe 11.36x11.40 m. kare bir plana sahiptir. 1,24 m. kalınlığındaki beden duvarlarının çevrelediği harimin üzerini örten kubbe köşelerde pandantifler üzerine oturmaktadır. Kubbenin yükü kemerlere aktarılmış, böylelikle duvarlara 23 adet pencere açılarak harimin içerisi mükemmel bir şekilde aydınlatılmıştır. Bütün cephelerin alt kısımlarında bulunan dikdörtgen pencerelerin hepsine tablalı ahşap kanatlar takılmıştır. Harimin doğu ve batı cephelerinde yer alan dikdörtgen pencerelerin ortasına gelecek şekilde simetrik olarak yerleştirilmiş birer adet kapaklı dolap bulunmaktadır (Res. 15).

Caminin mihrabı tamamen mermerden yapılmış olup harimin beden duvarlarından çıkıntı yapmaktadır (Res. 16). Dış kenarları mihrab boyunca yükselen birer sütun ile sınırlandırılmıştır. Basit profil bir silme ile çerçevelenmiş olan mihrab nişi 0,62 m. derinliğinde olup yanlarda sütünceler ile dekore edilmiştir. Sade olan mihrab nişinin kavsara kısmı 7 sıra mukarnasla doldurulmuştur.

Minber, mihrabın hemen sağında yer alır. 3,40 m. uzunluğunda 1 m. genişliğindeki minber tamamen kesme taştan yapılmıştır (Res. 17). Minbere yakın bir tarihte yapılmış çift kanatlı ahşap bir kapı ile çıkılmaktadır. Kapının üzerinde yer alan aynalık kısmı üzerinde siyah zemin üzerine altın yaldızı ile "*Lâ ilâhe illallah Muhammeden Rasullullah H.1399*" yazılıdır. Aynalık kısmı üzerinde bulunan taç kısmının çevresi mukarnasla tezyin edilmiştir. Şerefenin taht kısmı önde bağımsız iki, arkada duvara bitişik olarak yapılmış iki olmak üzere toplam dört sütun üzerine oturmaktadır. Sütün başlıkları baklava dilimleri ile dekore edilmiştir. Kare planlı köşkün üstü oktagon bir kasnağın taşıdığı pramidal bir külahla örtülmüştür. Tepesine de bir alem yerleştirilmiştir. Minberin merdiven korkulukları tamamen taştan yapılmış, yan aynalıkları da üçgenlerle süslenmiştir. Aynalıkların alt kısmındaki süpürgelikte yan yana üç adet sivri kemerli niş dik-kati çekmektedir. Şerefenin altındaki basık kemerli geçit ve bunun üstündeki kare panonun içerisinde şemse şeklindeki delik görülmektedir.

Caminin vâiz kürsüsü ahşap olup sonradan yapılmıştır.

Caminin mahfiline kuzeydoğu ve kuzeybatı yönde bulunan basık kemerli kapılardan çıkılmaktadır. Mahfile çıkılan merdivenlerin ön yüzlerine birer adet mihrabiye yerleştirilmiştir. Mahfil ön cephede dördü bağımsız, ikisi yanlardaki mihrabi-

yelere bitişik olarak yapılmış altı sütun tarafından taşınmaktadır. Bu sütunlar sekizgen kaideler üzerine oturmakta olup sütun gövdeleri de sekizgendir. Sütün başlıkları baklava motifleri ile tezyin edilmiş olup tamamı mermerdir. Sütünlar birbirlerine sivri kemerlerle bağlanmıştır. Mahfilin alt kısmı (sütünların arası) ile üst kısmının tamamı şebekesiz, düz korkuluklarla sınırlandırılmıştır. Mahfilin tavan kısmı Türk Süsleme Sanatının güzel bir örneğidir. Burada tavan tamamen, çıtalarla, geometrik şekillere bölünmüş ve içleri renkli bitkisel kompozisyonlarla süslenmiştir (Res. 18).

Evliya Çelebi'nin Seyehatnâmesi'nde bahsettiği caminin avlusundaki şadırvanı da günümüze ulaşamamıştır.²²

V-AKTEKKE CAMİİ (MÂDER-İ MEVLÂNÂ CAMİİ)

İmaret Mahallesi, Gazi Paşa Caddesi üzerinde bulunan Aktekke Camii; avlu, revak, harim ve avlunun kuzeyindeki cepheyi tamamen kaplayan derviş hücrelerinden oluşmaktadır (Plan 4). Caminin tek şerefeli minaresi doğu cephede bulunmaktadır (Res. 19-20). Cümle kapısı üzerindeki kitabe caminin H.772/M.1370 tarihinde Karamanoğlu Alaeddin Bey tarafından yaptırıldığı belirtiliyorsa da bugünkü haliyle eser mimari açıdan XIV. yüzyıldan daha çok XVI. yüzyıl mimarisinin özelliklerini taşımaktadır. Bu konu tarihlendirme bölümünde geniş olarak tartışılacaktır. Bu cami, halk arasında Mâder-i Mevlânâ, Vâlide Sultan, Aktekke ve Ağa Tekke Camii²³ adlarıyla anılmaktadır.

Cami avlusuna doğu ve batı cephelerinde yer alan kapılardan girilmektedir. Son cemaat mahallinin kuzeydoğusuna bitişik olarak açılmış olan kapıdan caminin avlusuna yol kotunun yüksek olmasından dolayı merdivenlerle inilmektedir. Batı cephedeki kapı ise yol kotundadır. Avlunun güney kısmının tamamı ile batı cephesinin bir kısmı hazire olarak düzenlenmiştir. Hazire kısmı caminin avlusundan bir duvarla ayrılmıştır. Burada bulunan mezarlardaki mezar taşı örneklerinden bir kısmı günümüze sağlam olarak gelebilmiştir. Avlunun kuzeybatı kısmında da baldaken tarzında yapılmış muhtes bir şadırvan bulunmaktadır.

Cami dıştan dışa son cemaat mahalli ile beraber 22.75x16.50 m. ebadında güney-kuzey yönünde dikdörtgen bir alan üzerine oturmaktadır. Harimin üzeri sekizgen kasnağa oturan bir kubbe ile örtülmüş ve üzeri kurşunla kaplanmıştır. E. Çelebi, Karaman'da Nuh Paşa Camii dışında hiçbir caminin kubbesinin kurşunla kaplı olmadığını söylemektedir. Muhtemelen harimin üzerini örten kubbenin üzeri yapılan bir onarım sırasında kurşunla kaplanmış olmalıdır.²⁴

22. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, s.314.

23. Krammers H., "Karaman", *İslâm Ansiklopedisi*, C.VI, İstanbul, 1967, s.310.

24. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, s. 314.

Eserin doğu ve batı cephelerinde simetrik bir düzenleme hakimdir. Bu cephelerde en üstte sivri kemerli bir, onun altında, sivri kemerli iki pencere yer almaktadır. En altta da dikdörtgen taş söveli ikişer pencere bulunmaktadır. Dışarıda ve içeride üst pencereler değişik şekiller ihtiva eden alçı şebekelerle tezyin edilmiştir. Alt kısımdaki bütün pencerelerin üzeri sağır kemerli olup, hepsi lokma demir parmaklıklıdır. Batı cephe, köşelerdeki istinat ayakları ile hareketlendirilmiş, doğu cephenin güney köşesinde istinat ayağı bulunmamakta, ku-

varlara simetrik olarak Bursa kemeri şeklindeki nişler içerisine dikdörtgen formu pencereler açılmıştır. Son cemaat mahalli önünde eli böğründe-ler tarafından taşınan sundarmalık kısmı yer alır.

Caminin cümle kapısı beden duvarlarından öne doğru hafif çıkıntı yaparak basit bir silme ile çerçevelendirilmiştir. Esas kapıyı biçimlendiren sivri, sathi kemerin aynalığında caminin yapım kitabesi bulunmaktadır.

Beş satırlık Arapça kitabe:

- امر بعمارة هذه الزاوية المباركة المنسوبة الي حرة

- قطب العارفين سلطان العاشقين مولانا جلال الملة و الحق و الدين

قدس الله سره المبين و المرقد السعيد الشهيد

- سيف الدين سليمان بيك بن خليل بن محمود بن قرمان نور الله

ضريحه السلطان الاعظم ظل الله في العالم مالك رقاب الامم سيد

- سلاطين العرب و العجم قاهر الطغاة و المتمرد دين قاتل الكفرة و

المشركين ابو الفتح علاء الدين بن خليل بن محمود

- بن قرمان خلد الله مملكته اعلي الويته و نصر اعوانه في تاريخ

اوائل ربيع الاول سنة اثنا و سبعين و سبعماية الحجريه.

zey köşesinde ise minarenin kaidesi yer almaktadır. Güney cephede de en üstte bir, onun altında iki sivri kemerli, alçı şebekeli pencere dikkati çekmektedir. En alttaki pencereler harimin doğu kısmının hazire olarak düzenlenmesinden dolayı batıya kaydırılmışlardır. Bu alt pencereler de taş söveli ve demir parmaklıklıdır. Bu cephe de köşelerdeki istinat ayakları ile hareketlendirilmeye çalışılmıştır.

Caminin minaresi doğu cephenin kuzeyinde yer almaktadır. Minare tamamen kesme taştan inşa edilmiş olup 90 basamaklı bir merdivenle şerefeye çıkılmaktadır. Minarenin kaidesi beden duvarlarından hafif çıkıntılı olarak yapılmış, kaideden poligonal gövdeye üçgenlerin ters ve düz olarak yerleştirilmesi ile geçilmiştir. Gövde başlangıcı ile şerefeden takriben 0,70-0,80 m. kadar altında plastik birer taş bilezik görülmektedir. Şerefeye kadar minarenin yüksekliği 22,50 m.dir. Şerefeye altı stalaktitli, şerefeye korkulukları şebekelidir. Şerefeden sonra poligonal petek kısmı külahı kadar devam eder. Külahın altında peteğin üst noktasında her kenarda sağır sivri kemerli nişler dikkati çekmektedir. Külahın üzeri kurşunla kaplanmış olup tepesine alem yerleştirilmiştir.

Harimin kuzey cephesinde iki mermer sütunla dışarıya açılan son cemaat mahallinin üzeri eşit büyüklükte üç kubbe ile örtülmüştür. Kubbelere geçiş pandantiflerle sağlanmıştır (Res. 21). Kemer üzenleri üzerinde ahşap gergiler bulunmaktadır. Mermer sütunların alt ve üst kısımlarına birer demir bilezik geçirilmiştir. Son cemaat mahalli doğu ve batı cephede duvarlarla sınırlandırılmış ve du-

Okunuşu: -Emera bi imâreti hâzihi'z- zâviye el-mübâreketi'l- mansûbete ilâ hurrete.²⁵

-Kutbü'l-ârifin sultânü'l-âşikin mevlânâ Celâlü'l-mille ve'l-hakk ve'd-dîn kaddese'l-lâhü sirrahü el-mübîn ve'l-markadü's-said eş-şehid

-Seyfüddîn Süleyman Bey bin Halîl bin Mahmûd bin Karaman nevverâ'l-lâhü zarîhahü es-Sultânü'l-e'zam zillü'l-lâh fi'l- 'âlem mâliki rikâbü'l-ümem seyyid

-Selâtinü'l-Arab ve'l-Acem kahirrû'tuğât ve'l-mütemerri dîn kâtilü'l-küfre ve'l-müşrikîn Ebû'l-Feth Alâüd-dîn bin Halîl bin Mahmûd bin

-Karamân halledâ'l-lâhü memleketehü a'lâ elviyetehü ve nasara a'vânühü fi târihi evâil-i Rabbî'u'l-evvel sene isnâ vev seb'in ve seb'a mâyetil-hicriyye.²⁶

Türkçesi: -Kişizade ve Muhterem Hatun için bu mübarek zaviyenin inşasını emreden,

-Ariflerin kutbu, Aşıkların Sultanı, milletin ve Halkın ve dinin Celali, Allah onun sırrını aziz kılsın, Karamanoğlu Mahmud oğlu Halil oğlu Said ve Şehid

25. Konyalı, "Kitabede okunan (El Mensûbete ile Hurrete) tabirleri burada gömülü olan kadının Mevlana Celalettin'e mensup muhterem bir kodın olduğu anlamına gelmektedir. Yani kesin olarak Mevlana'nın annesi anlamı yoktur. Bu ibare'nin eşi de olabileceği kanısı ileri sürülmektedir". Bkz. Konyalı, l.Hakkı., a.g.e., s. 232.

26. Türkmen, Kerim, **Karamanoğlu Devri Kitabeleri**, Konya, 1989, s.99-100 (Basılmamış Doktora tezi).

-Seyfettin Süleyman Bey için -Allah toprağını aydınlık eylesin-Yüce Sultan alemde Allah'ın gölgesi olan, ümmetlerin dizginlerini ellerinde tutan

-Arap ve Acem Sultanlarının efendisi, azgınları ve inatçıları kahreden, kafirleri ve müşrikleri öldüren ve fetihler yapan Mahmud oğlu Halil oğlu Alaaddin,

-Allah onun mülkünü aziz ve bol kılsın. Bayraklarını yüceltsin ve onu memleketinde daim eylesin, yardımcılarını da muzaffer ve mutlu kılsın, Hicretin 772. yılı Rebiülevvel'in başlarında emretti.

Kitabenin altındaki mermer dikdörtgen panonun içerisinde, ortada bir Mevlevi sikkesi, yanlarda ise bitkisel çiçek ve dal motifleri görülmektedir. Bu panonun altında ise harime girişi sağlayan basık kemerli kapı açıklığı bulunmaktadır.

Cümle kapısının batısında ve doğusunda birer adet dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Bu pencereler kesme taş söveli ve lokma demir parmaklıklıdır. Pencerelerin üzerindeki sağır sivri kemerlerin alınlıkları içerisinde muhtemelen devrinden kalma bitkisel süslemeler dikkati çekmektedir. Bu pencerelerin dış yanlarında basit silmeler içerisinde mihrabiyeler bulunmaktadır. 0,40 m. derinliğindeki 7 köşeli nişlerin kavsara kısımları 6 sıra mukarnasla doldurulmuştur. İki mihrabiye arasındaki tek fark mukarnasların farklı işlenmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Son cemaat mahallinin güneydoğu ve güneybatı köşelerine birer adet basık kemerli kapı açılmıştır. Bunlardan doğudaki basık kemerli kapıdan minareye, batıdakinden da mahfil ile çatıya çıkılmaktadır.

Basık kemerli cümle kapısından sonra, sekizgen kesitli, baklava başlıklı iki küfeki kolona istinat eden, ortadaki yanlardakine nisbeten daha dar üç Bursa kemerin taşıdığı kadınlar mahfilinin altından geçilerek cami harimine girilmektedir (Res. 22). Kadınlar mahfili, derince, büyük bir sivri kemerin içerisine yerleştirilmiş olup, eyvan şeklinde camiye açılan yüzü, insan boyundan yüksek ahşap bir kafesle kapatılmıştır.²⁷ Mahfili taşıyan sütun başlıkları tablaları üzerinde kalem işi ile yapılmış süslemeler görülmektedir. Fakat, orijinal kalem işlerinin büyük bir kısmı zamanla silinerek çok az kısmı günümüze ulaşabilmiştir.

Harimi 13 m. çapında bir kubbe örter. 1,25 m. kalınlığında beden duvarlarının çevrelediği alanın üzerine örten kubbe köşelerde pandantifler üzerine oturmaktadır. Caminin en dikkati çeken süslemeleri kubbe göbeğinde, eteklerinde ve köşelerindeki pandantifler üzerine kalem işiyle yapılmıştır.²⁸ (Res. 23). Kubbenin yükü duvarların iç yüzündeki kemerlere aktarılmış, böylece duvarlara çok sayıda pencere açılmıştır. Ana örtünün yükünü taşıyan kemerlerin üzeri turuncu ve kirli beyaz renklerle dönüşümlü olarak boyanmıştır.

Harimin doğusundaki sandukaların olduğu bölümden daha geniş tutulan ibadet mekanı, farklı iki kotta seviyelendirilmiştir. Mihrabın önünde bulunan mekan namaz için, bunun kuzeyinde kotu düşük olan mekan ise semâ için tasarlanmıştır. Harimin doğusunun hazire olarak düzenlenmesinden dolayı mihrab aksı, cümle kapısı aksından batıya doğru kaydırılmıştır. Cepheden hafif çıkıntı yapan mihrap 2,01x4,07 m. ölçülerindedir. Sade olarak tamamen kesme taştan yapılan mihrabın dış kenarları mihrap boyunca yükselen birer sütunce ile sınırlandırılmıştır. 0,50 m. derinliğindeki mihrap nişi 7 köşelidir. Basit silmeler içerisinde yer alan mihrabın kavsara kısmı 8 sıra mukarnaslarla doldurulmuştur.

Caminin minberi ve vâiz kürsüsü 1990 yılında ahşaptan yeniden yapılmıştır. Caminin önceki minber ve vaiz kürsüsü de ahşaptan yapılmış olup, hiç bir sanat özelliği yoktur.

Harimin doğu tarafı 0,12 m. genişliğinde, 1,10 m. yüksekliğinde kesme taş bir duvarla namaz kılan bölümden ayrılmıştır. Bu bölüme, mahfili taşıyan doğudaki sütuna bitişik iki basamaklı bir merdivenle çıkılan küçük bir kapıdan girilmektedir. Bu bölümde Hz. Mevlana'nın annesi, kardeşleri, torunları Seyfettin Süleyman Bey ve Çelebi Sülalesine ait iki sıra halinde 21 kişinin sandukası bulunmaktadır (Res. 24). Bu sandukaların hepsi çamurla sıvanmış olup, hiç birisi üzerinde hangi şahsa ait olduğunu gösteren kitabesi mevcut değildir. Günümüzde, sandukaların üzeri yeşil bezlerle örtülüdür. Hz. Mevlana'nın annesi Mümine Hatun'a atfedilen sanduka özel olarak, ahşap bir kafesle çevrilmiştir. Harimin güneydoğu köşesinde bulunan kafesin alt kısmı plakalarla, orta kısmı kafes tekniği ile, en üst kısmı yine ahşap plakalarla kaplanmıştır. Bölmenin üst kenarları oyma tekniğinde, bir taç motifi ile tezyin edilmiştir.

Caminin cümle kapısı üzerinde bulunan H.772/M.1370 tarihli kitabe, bu caminin bugünkü mimarisi için çok erken bir tarih olur kanaatindeyim. Çünkü, bugünkü caminin iç mekan teşekkülü, son cemaat mahalli ile harimin bağlantısı, minarenin konumu ve nisbeti ve duvarlardaki doluluk ve boşluk oranları ile kitabedeki tarihten çok daha sonraki dönemlerin izlerini ve anlayışını yansıtmaktadır. Bu nedenle sadece cümle kapısı üzerindeki kitabesine bakılarak bu caminin 1370 tarihinde inşa edilmiş olduğunu söylemek sanırım büyük hata olur. Kanaatimize göre bu camiye yukarıda bahsedilen mimari özellikleri göz önüne alarak XVI. yüzyılın sonlarına tarihlendirmek daha tutarlı olacaktır.

27. Önge, Yılmaz., "Mâder-i Mevlana Camii", *Selamet Dergisi*, S.111, Ankara 1962, s. 10-11.

28. Kubbe göbeğinde, eteklerinde, pandantifler üzerinde, pencere kenarlarında bulunan kalem işleri Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 1960'lı yıllarda yaptığı restorasyon çalışmaları sırasında eklenmiştir.

Hız. Mevlânâ'nın annesi ve birinci dereceden yakın akrabalarının harimin içerisinde medfun olması nedeniyle burada Selçuklu döneminde yapılmış olan bir yapının bulunduğunu söylemek mümkündür. Fakat nedenini henüz tam olarak tesbit edemediğimiz bir sebepten dolayı ya da ihtiyaçtan dolayı Selçuklu döneminde inşa edildiğini düşündüğümüz ilk yapı muhtemelen Karamanoğulları döneminde yıkılmıştır. Yıkılan bu yapının yerine H.772/M.1370 tarihinde başka bir cami inşa edilmiş olmalıdır. Karamanoğulları döneminde inşa edildiğini kitabesinden anladığımız ikinci yapı da muhtemelen XVI. yüzyılın ortalarında ya da sonlarında bilinmeyen bir nedenle ortadan kalkmıştır. XVI. yüzyılın sonlarına tarihlendirdiğimiz bugünkü cami inşa edilirken muhtemelen geçmişe olan saygılarından dolayı Karamanoğulları döneminde inşa edilen caminin kitabesi bugünkü caminin cümle kapısının üzerine yeniden konulmuştur.

Sonuç olarak; üç yapım aşamasının olduğuna inandığımız Aktekke Camii ilk olarak Selçuklu döneminde (?) inşa edilmiş, Karamanoğulları döneminde 1370 tarihinde de yenilenmiştir. Bugünkü yapı ise taşıdığı mimari özelliklerinden dolayı muhtemelen XVI. yüzyılın sonlarında inşa edilmiş olmalıdır.

DEĞERLENDİRME

Karaman'daki klasik devir Osmanlı camileri plan olarak, tek kubbeli kübik bir harim ile bunun kuzeyinde üç bölümlü son cemaat mahallinden müteşekkildir. Camilerin doğu ya da batı cephelelerinde tek şerefeli minareleri yer alır. İncelemiş olduğumuz camilerin hepsi kesme taştan inşa edilmiştir. Bütün camiler bir avlu içerisinde bulunmakta olup avlularının bir kısmı hazire olarak düzenlenmiştir.

Tüm eserlerde harimin üzeri kasnaklı birer kubbe ile örtülmüştür. Diğer camilerden farklı olarak Aktekke Camii hariminin kuzey cephesini tamamen kaplayan ve eyvanı andıran bir kemerle genişletilmiştir. Kubbe çapları Aktekke Camii'nde 13 m., Nuh Paşa Camii'nde 11.40 m., Pir Ahmed Efendi Camii'nde 10 m. ve Yeni Minareli Camii'nde 8.60 m.dir. Duvar kalınlıkları Aktekke Camii'nde 1.25 m., Nuh Paşa Camii'nde 1.24 m., Pir Ahmed Efendi Camii'nde 1.18 m. ve Yeni Minareli Camii'nde 0.90 m.dir. Kalın beden duvarlarının taşıdığı kasnaklı kubbeler, Pir Ahmed Efendi Camii'nde tomplara diğer camilerde pendentifler üzerine oturmaktadır. Aktekke Camii üst örtüsü diğerlerinden farklı olarak günümüzde kurşunla kaplıdır. Fakat bu eserin üst örtüsünün de aslında kesme taşla kaplı olması kuvvetle muhtemeldir. Diğer camilerin kubbeleri ile son cemaat mahallerinin üzeri kesme taşla kaplanmıştır. Nuh Paşa Camii'nin kubbesinin oturduğu kasnak köşelerde ağırlık kuleleri ile takviye edilmiştir. Pir Ahmed Efendi Camii'nin kubbesini taşıyan kasnağın köşelere isabet edenlerin yüzleri ise ikişer adet küçük

payandalarla desteklenmiştir. Diğer iki caminin kubbelerinde ağırlık kuleleri mevcut değildir.

Pir Ahmed Efendi Camii'nin son cemaat mahallinin orta kısmı yarı kubbe, yarı tekke tonozdur. Yeni Minareli Camii'nin son cemaat mahallinin bir deprem esnasında yıkılmasından dolayı orijinal durumunu hakkında kesin olarak bir görüş ileri sürülememektedir. Ancak portalin her iki yanındaki kemer üzengi taşlarından bu bölümün büyük bir ihtimale üç adet kubbeyle örtülü olduğu ileri sürülebilir. Öteki iki caminin son cemaat mahallerinin üzerleri de genellikle kasnaklı kubbelerle örtülmüştür. Bütün camilerin son cemaat mahalleri, yarıda duvarlarla sınırlandırılmış ve bu duvarlar üzerine Nuh Paşa Camii ile Pir Ahmed Efendi Camii'nin doğu duvarı hariç yaklaşık aynı düzenlemeye sahip pencereler açılmıştır. Diğer camilerden farklı olarak Yeni Minareli Camii'nin son cemaat mahallinin güneyinde, harimden aşırı çıkıntı yapan uzantılara dikdörtgen birer pencere daha açılmıştır. Fakat bu bölüm orijinal değildir.

Üst örtünün yükü içeride duvar yüzlerinde plastr şeklinde çıkıntı yapan kemerlere aktarılmış, böylece hafifleyen duvarlara çok sayıda pencere açmak imkanı bulunmuştur. Özellikle Aktekke Camii ile Nuh Paşa Camii'lerinin harimleri mukemmel bir şekilde aydınlatılmıştır. Pir Ahmed Efendi Camii dışındaki yapıların üst pencereleri sivri kemerli ve alçı şebekelidir. Alt pencereler dikdörtgen çerçeveli ve demir parmaklıklardır.

Bütün camilerin cümle kapılarının iki yanında, harim ile son cemaat mahallini irtibatlandıran birer dikdörtgen pencere yer almıştır. Bu pencerelerin dış yanlarında birer adet mihrabiye görülmektedir. Öteki üç camiden farklı olarak, Pir Ahmed Efendi Camii'nde pencereler mihrabiye içerisine yerleştirilmiştir.²⁹ Yeni Minareli Camii'nin cümle kapısının, kavsara kısmı mukarnaslarla doldurulmuştur. Öteki üç caminin cümle kapıları kemerli nişler halinde düzenlenmiştir.

Yeni Minareli ve Nuh Paşa Camii'lerinde son cemaat mahallerinin üst örtüsünü taşıyan destekler kare kesitli yığma ayaklardır. Aktekke Camii ile Pir Ahmed Efendi Camii'lerinin son cemaat mahallerinin üst örtülerini taşıyan sütunlar silindirik oluşları nedeniyle birbirlerine benzemektedir. Pir Ahmed Efendi Camii'nin son cemaat mahallinde bulunan silindirik sütunlar, sekizgen bir kaide üzerine oturmakta olup sütun başlıkları mukamasıdır. Aktekke Camii'nde ise sütunlar yuvarlak bir kaide üzerine oturmakta ve sütun başlıkları ters konulmuş kesik piramide benzemektedir.

29. "Üçgen alınlık teşkil eden veya niş oluşturan mukarnas dizileri ile birer mihrabiye görünümü kazanması da, Konya Başarebey Mescidi'nde olduğu gibi yine bir Selçuklu geleneğidir. Bu pencereli mihrabiye kompozisyonu, Edirne Üç Şerefeli Camii, İstanbul Azapkapı, Edirne Selimiye Camileri gibi bazı XV ve XVI. yüzyıl eserlerinde tekrarlanmıştır." Bkz. Önge, Yılmaz, Karaman Pir Ahmed..., s. 105.

Camilerin mihrabları derin bir niş şeklinde olup kavsara kısımları mukamaslarla süslenmiştir. Nuh Paşa Camii'nin mihrabı mermerden, diğer camilerin mihrabları kesme taştan yapılmıştır. Akteke Camii'nin ahşap minberi yakın bir tarihte tamamen yenilenmiştir. Diğer camilerin minberleri kesme taştandır. Nuh Paşa Camii ile Yeni Minareli Camii'nin minberleri birbirlerine çok benzemektedir. Pir Ahmed Efendi Camii'nin taş minberi korkuluksuz ve köşksüz olmasıyla diğer camilerdeki minberlerden farklı bir özellik arz eder. Yeni Minareli ve Pir Ahmet Efendi Camilerinin mahfilleri ahşap, diğer iki caminin mahfilleri taş direklidir.

Aktekke Camii hariminin içerisinde namaz kılınan bölümden ince bir duvarla ayrılan hazire kısmında, Hz. Mevlana'nın yakınlarının yatmasından ve harimin kuzeyine sivri kemerli eyvan şeklindeki geniş bir açıklığın ilave edilmiş olmasından dolayı diğer camilerden iç mekanın kompozisyonu bakımından ayrılmaktadır.

Karaman'da XVI. yüzyılda inşa edilen camilerde görülen süslemeleri şu başlıklar altında toplamak mümkündür.

1. Taş süsleme:

a- Silmeler: XVI. yüzyıl Karaman Camilerinin tamamının saçaklarında, minarelerinde, mihraplarında, cümle kapılarında, alt pencerelerinde mimari öğeleri ayırıcı ve hareketlendirici bir unsur olarak silme kullanıldığı dikkati çekmektedir. Ayrıca Nuh Paşa ve Yeni Minareli Camilerinin minberlerinde ve Nuh Paşa Camii harimindeki orta ve üst pencerelerin çevresinde de silmelerin kullanıldığı görülmektedir.

b- Mukarnaslar: Mukarnasların klasik kullanım yerleri olan portal, mihrap ve mihrabiyelerin yanı sıra Pir Ahmed Efendi Camii'nin son cemaat yeri revakıyla kuzey duvarını irtibatlandıran kemer yastıklarında ve aynı caminin son cemaat yeri sütun başlıklarında da kullanılmıştır. Aktekke, Yeni Minareli ve Nuh Paşa Camilerinin şerefe altları da mukarnaslarla doldurulmuştur. Mukarnaslı sütun başlıklarına ilave olarak Aktekke ve Nuh Paşa Camileri kadınlar mahfilini taşıyan sütun başlıklarında ve Nuh Paşa Camii son cemaat revakının batısındaki sütun başlığında baklava dilimli sütun başlıkları tercih edilmiştir.

c- Renkli taş: Pir Ahmed Efendi Camii hariç diğer üç caminin alt pencerelerinin alınlık kemerlerinde kırmızı ve krem renkli taşlar dönüşümlü olarak kullanılmıştır. Bütün camilerin cümle kapıları kırmızı, siyah, yeşil ve beyaz renkli taşların dönüşümlü olarak kullanıldığı dikkati çeker.

d. Kabartmalar: Karaman'daki XVI. yüzyıl camilerinde kabartma ya da oyma taş süsleme yok denecek kadar azdır. Sadece Aktekke Camii portal alınlığının köşelerinde spiraller oluşturan girift rümlü bitkisel bezemeye rastlanır.

2- Alçı:

Pir Ahmed Efendi Camii hariç diğer üç caminin üst pencerelerinde alçı şebekeler görülmür.

3- Ahşap:

Nuh Paşa Camii'nin bazı alt pencere kanatları hariç diğer hiçbir camiden günümüze orijinal ahşap malzeme ulaşamamıştır.

4- Kalem işi:

Pir Ahmed Efendi Camii hariç diğer üç camide kalem işiyle yapılan süslemeye rastlanır. Nuh Paşa ve Aktekke Camilerinin kuzey cephelerindeki pencere alınlıkları içerisinde kalem işiyle yapılmış bitkisel süslemeler görülmektedir. Yeni Minareli Camii kadınlar mahfilinin avan kısmı geometrik şekiller oluşturacak şekilde çıtalarla bölünmüş ve içleri kırmızı ve siyah renklerle boyanmıştır. Karaman'da kalem işiyle yapılmış en zengin süsleme Nuh Paşa Camii'nde görülmektedir. Burada da kadınlar mahfilinin tavan kısmı çıtalarla geometrik şekiller oluşturacak şekilde bölünmüş ve geometrik şekillerin içerisi bitkisel kompozisyonlarla bezenmiştir. Aktekke Camii kadınlar mahfilini taşıyan konsolların yüzeyleri bitkisel kompozisyonlarla dekore edilmiştir. Fakat bu kalem işleri büyük oranda silinmiş vaziyettedir.

Kısaca ifade etmek gerekirse; anlatmış olduğumuz camilerin üst örtülerinde kaplama malzemesi olarak taşın kullanılmış olması, bu gölgede antik döneme kadar inen taş işçiliğine bağlanabilir.³⁰

Karaman'daki klasik devrin kubbeli camileri, cephe düzenlemeleri ve minare nisbetleriyle, Konya ve çevresindeki klasik devir eserlerine "Konya Sultan Selim Camii"³¹ (1566), Ilgın Lala Mustafa Paşa Külliyesi Camii"³² (1576), Karapınar Sultan Selim Külliyesi Camii"³³ gibi (1563-64)

30. Eyice, Semavi, *Karadağ ve Binbir Kilise*, İstanbul, 1971.

31. Konyalı, İbrahim Hakkı, *Konya Tarihi*, Konya, 1964, s. 528-535; Sözen, Metin ve diğerleri, *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul, 1975, s. 185-188-190; Kuran, Aptullah, *Mimar Sinan*, İstanbul, 1986, s.157; Aslanapa, Oktay, *Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri*, Ankara, 1988, s. 88-90.

32. Elgin, N, "Lala Mustafa Paşa ve Ilgın'da Yapılan Cami, İmaret ve Han", *Konya Halkevi Kültür Dergisi*, Sayı: 120-121, Konya, 1948, s. 51-54; Sözen, Metin ve diğerleri, *a.g.e.*, s. 200-204-232; Kuran, Aptullah, *a.g.e.*, s. 162; Aslanapa, Oktay, *Mimar Sinan'ın Hayatı....*, s. 135-137; Aslanapa, Oktay, *Mimar Sinan*, Ankara, 1992, s.71-72.

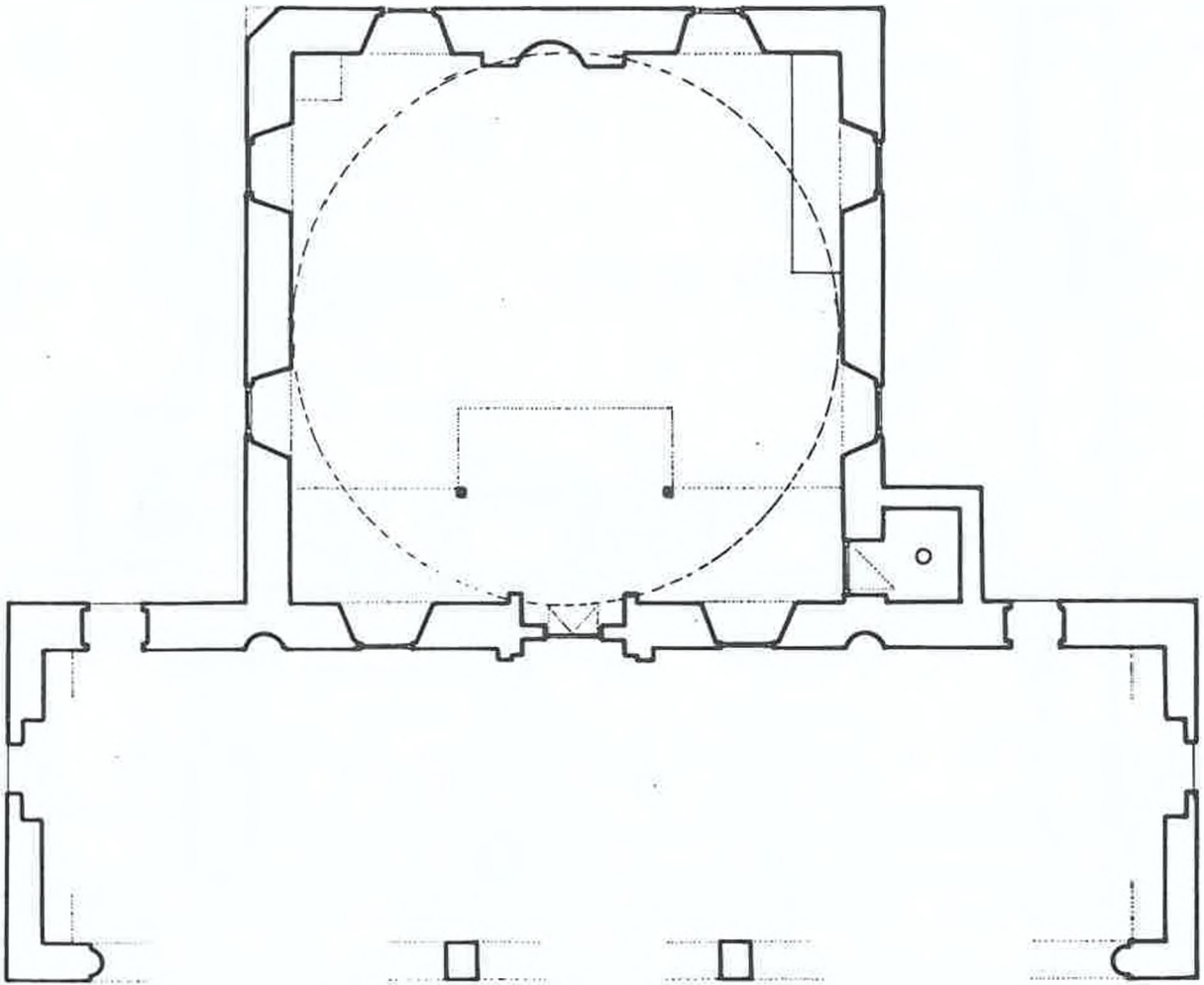
33. Eyice, Semavi, "Sultanîye Karapınar'a Dair", *İÜFTD*, C. XV, Sayı: 20, İstanbul, 1965, s. 117-140; Sözen, Metin ve diğerleri, *a.g.e.*, s.178; Aslanapa, Oktay, *Mimar Sinan'ın Hayatı....*, s. 109-112; Kuran, Aptullah, *a.g.e.*, s.157-162; Aslanapa, Oktay, *Mimar Sinan*, s.59-60.

benzemektedirler. Konya ve çevresindeki ilçeler arasında, klasik devrin özelliklerini taşıyan camilerin en çok Karaman'da bulunmasının sebebi, burasının vaktiyle Karamanoğullarının merkezi olması ve Konya ile siyasi rekabet halinde bulunması ile açıklanabilir.

İncelemiş olduğumuz camilerin son cemaat revaklarının Yeni Minareli Camii hariç Selçuklu geleneğine uygun olarak harim duvarlarının uzantıları ile sınırlandırılmış ya da yanlarının duvarlarla kapatılmış olması dikkat çekicidir.

Karaman'daki Klasik Osmanlı döneminde yapılan camiler, plan olarak toplu ve geniş bir mekana sahip olması ve son cemaat yerlerinin bulunması gibi özelliklerinden dolayı, Selçuklu ve Beylikler döneminde görülen "önü revaklı mescitler" ile erken Osmanlılar döneminde görülen "tek üniteli camileri" aşan gelişmiş örneklerdir. Genellikle mütevazı ölçülere sahip olan bu camiler, kubbeli harim, son cemaat revakı ve minare gibi elemanlarının nisbetleri ve cephelerindeki kapı ve pencere açıklıklarının yerleri, doluluk-boşluk oranları ve dengeli süslemeleriyle anıtsal bir görüntüye sahiptirler.

PLAN :1

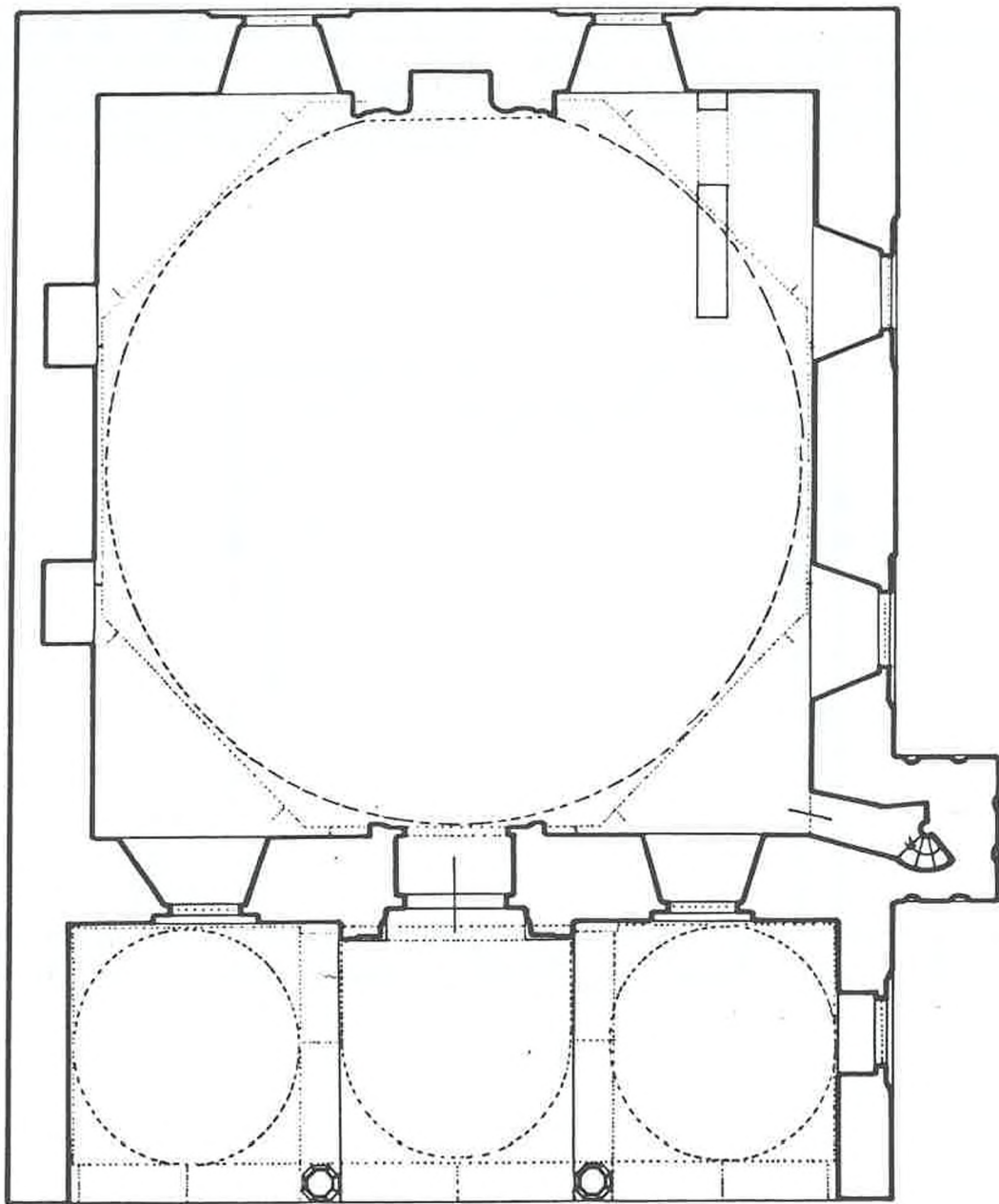

YENİ MINARELİ CAMİ

0 1 2 3 4 5M

PLAN:2

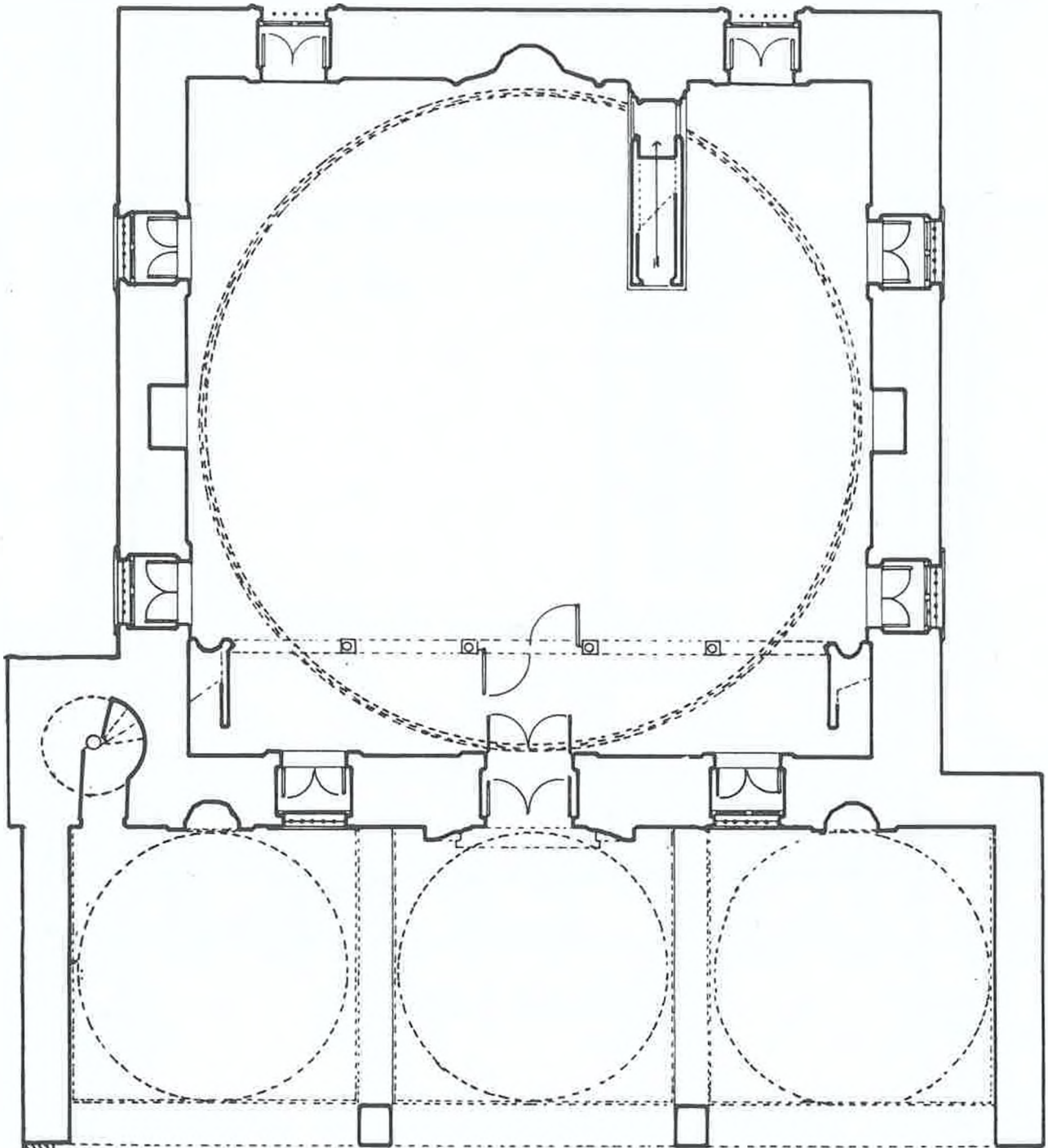

0 1 2 3 4 5M

PIR AHMET EFENDİ CAMİ
(11.0000 0.000000)

PLAN:3

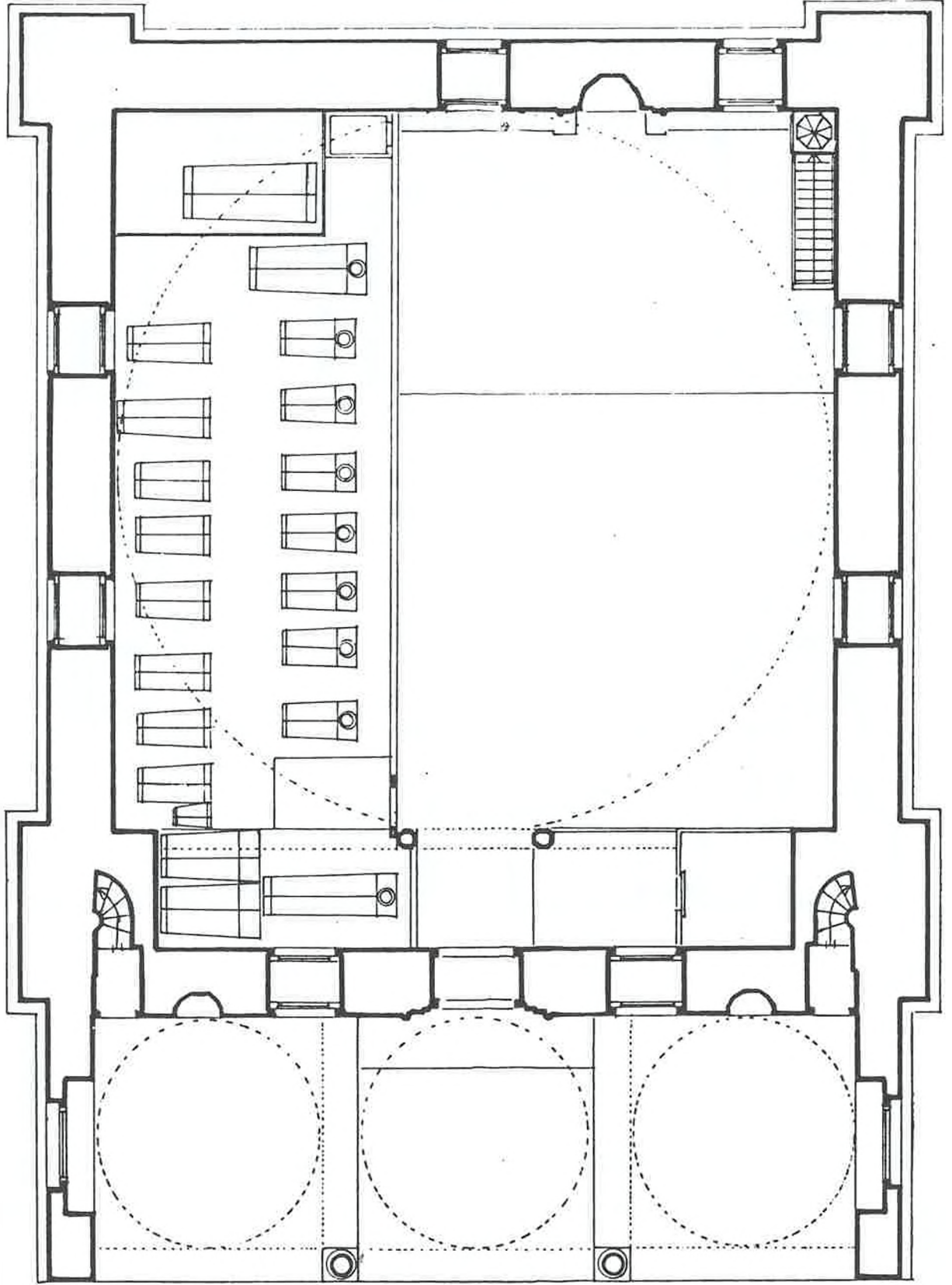

NUH PAŞA CAMİ
(I. ABSANOĞLU NAMI)

0 1 2 3 4 5M

PLAN 4

0 1 2 3 4 5M

KARAMAN AKTEKKE CAMİİ

